

MAKTABGACHA YOSH DAVRINING PSIXIK RIVOJLANISH XUSUSIYATLARI

Tojiboyeva Nodira Tursunaliyevna

Andijon davlat pedagogika instituti

Pedagogika va psixologiya kafedrasi o'qituvchisi

To'xtaqulova Mavzunaxon Rustamjon qizi

Andijon davlat pedagogika instituti

Texnologik ta'lim yo'nalishi talabasi.

Annotatsiya: Maktabgacha yosh davri bolalarning psixik rivojlanishining muhim bosqichi hisoblanadi. Ushbu davrda bolalar kognitiv, emotsional, til, ijtimoiy va shaxsiy jihatdan o'zgarishlarga uchraydilar. Maktabgacha yoshdagi bolalar o'zlarini atrofdagi dunyo bilan tanishtiradi, til rivojlanishi orqali o'z fikrlarini ifodalashni boshlaydilar, ijtimoiy muhitda boshqalar bilan o'zaro munosabatlar o'rnatadilar. Ushbu maqolada maktabgacha yosh davrining psixik rivojlanish xususiyatlari, uning turli sohalaridagi ta'siri va ota-onalar hamda pedagoglarning roli haqida batafsil ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar: Maktabgacha yosh, psixik rivojlanish, emotsional rivojlanish, kognitiv rivojlanish, til rivojlanishi, ijtimoiy munosabatlar, shaxsiyat shakllanishi, ota-onalar, pedagoglar, psixologiya.

Аннотация: Дошкольный возраст является важным этапом психического развития ребенка. В этот период дети претерпевают изменения в когнитивной, эмоциональной, речевой, социальной и личностной сферах. Дошкольники начинают знакомиться с окружающим миром, через развитие речи начинают выражать свои мысли, устанавливают социальные связи с другими людьми. В статье подробно рассматриваются особенности психического развития дошкольников, влияние на различные аспекты их жизни, а также роль родителей и педагогов в этом процессе.

Ключевые слова: Дошкольный возраст, психическое развитие, эмоциональное развитие, когнитивное развитие, развитие речи, социальные отношения, формирование личности, родители, педагоги, психология.

Abstract: The preschool age is a crucial stage in the psychological development of a child. During this period, children undergo significant changes in cognitive, emotional, speech, social, and personal aspects. Preschoolers begin to explore the surrounding world, express their thoughts through the development of language, and establish social relationships with others. This article provides an in-depth analysis of the features of psychological development in preschool children, its impact on various aspects of their lives, and the role of parents and educators in this process.

Keywords: Preschool age, psychological development, emotional development, cognitive development, language development, social relationships, personality formation, parents, educators, psychology.

Maktabgacha yosh davrining psixik rivojlanish xususiyatlari — bu bolalar psixikasining o'ziga xos va muhim bosqichlaridan biridir. Ushbu davrda bolalarning ong va xulq-atvorini shakllantiruvchi omillar juda katta ahamiyatga ega. Maktabgacha yosh davri, odatda 3 yoshdan 7 yoshgacha bo'lgan davrni o'z ichiga oladi va bu davrda bolalar turli psixik va jismoniy o'zgarishlarni boshdan kechiradilar. Ushbu maqolada maktabgacha yosh davrining psixik rivojlanish xususiyatlari, uning asosiy tamoyillari, xususiyatlari va bu jarayonning bolalarning kelajakdagi rivojiga qanday ta'sir qilishi haqida batafsil muhokama qilamiz.

Maktabgacha yosh davri, psixologiyada bolalarning ongli rivojlanishining muhim bosqichlaridan biri hisoblanadi. Ushbu davrda bolalar nafaqat jismoniy jihatdan rivojlanadi, balki ruhiy, emotsional va ijtimoiy jihatdan ham o'zgarishlarga duch keladilar. Psixik rivojlanish jarayoni bir necha asosiy yo'nalishlarda yuz beradi: ehtiyojlar, qobiliyatlar, dunyoqarash, o'z-o'zini tushunish va ijtimoiy munosabatlar. Bu davrda bolalar turli xil fikr va hissiyotlarni boshdan kechiradilar va ularni tushunishga harakat qiladilar.

Maktabgacha yoshda bolalar o'z ehtiyojlarini aniq ifodalay boshlaydilar. Ularning ehtiyojlari nafaqat fiziologik (ovqat, uyqu), balki psixologik ehtiyojlarga ham tegishlidir. Masalan, sevgi va e'tibor, jamiyatga tegishli bo'lish, o'zini qabul qilish va boshqalarga tasir qilish ehtiyoji. Bu davrda bolalar o'zining kimligini va dunyoqarashini shakllantira boshlaydilar. Ularning psixologik ehtiyojlarini qondirish, o'zlarini ijtimoiy muhitte qabul qilinishiga yordam beradi.

Maktabgacha yoshda bolalar emotsional jihatdan ham sezgir va nozik bo'lib, ular o'z his-tuyg'ularini boshqarishga, turli his-tuyg'ularni ifodalashga o'rganadilar. Ular boshqalarning his-tuyg'ulariga ham empatiya qilishni o'rganadilar. Shu bilan birga, bu davrda bolalar o'zlarining emotsional holatini boshqalar bilan munosabatda bo'lganda tartibga solishni o'rganishadi. Ularning emotsional rivojlanishi ijtimoiy muhit va oilaning ta'siri ostida amalga oshadi.

Maktabgacha yoshda bolalar o'z atrof-muhitini yanada chuqurroq tushunishga, predmetlar va hodisalar o'rtasidagi bog'lanishlarni anglashga harakat qiladilar. Bu yoshda ular asosan "tashqi" dunyoni o'rganadilar, bu esa ularning o'qish, yozish va boshqa kognitiv qobiliyatlarini rivojlantirishga imkon beradi. 3 yoshdan 7 yoshgacha bo'lgan davrda bolalar o'zlarining e'tiborini yo'naltirish va shaxsiy xotirani rivojlantirishni boshlaydilar.

Kognitiv rivojlanishning eng muhim jarayonlaridan biri — bu simvolik fikrlashning boshlanishidir. Bolalar bu davrda rol o'ynash o'yinlariga kirishadilar, ya'ni

ular tasavvur qilish orqali turli xil vaziyatlarni ifodalashadi. Masalan, biror narsa bilan o'ynashni boshlash orqali ular uning qanday ishlashini yoki funksiyalarini tushunadilar. Bu jarayon ularda tasavvur qilish va mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradi.

Til rivojlanishi maktabgacha yosh davrida muhim o'rin tutadi. 3 yoshdan boshlab bolalar so'z boyligini va grammatik tuzilmalarni o'rganishga kirishadilar.

Maktabgacha yosh davrida nutq rivojlanishi bolalar psixikasining eng muhim va tez rivojlanayotgan sohalaridan biridir. Nutq bolalar uchun atrof-muhitni tushunish, o'z fikrlarini ifodalash va jamiyatda o'z o'rnini topish uchun zarur bo'lgan vositadir. Maktabgacha yoshda nutq rivojlanishi nafaqat tilning grammatik aspektlarini, balki bolalarning emotsional, ijtimoiy va kognitiv rivojlanishini ham o'z ichiga oladi. Bu davrda bolalar o'zlarining har xil ehtiyojlarini va his-tuyg'ularini so'z bilan ifodalashni o'rganadilar va bu jarayon ularning shaxsiyati va ijtimoiy munosabatlarining shakllanishiga katta ta'sir ko'rsatadi.

1. Nutq rivojlanishining bosqichlari: Maktabgacha yoshda bolalar nutq rivojlanishining bir nechta bosqichlarini o'tkazadilar:

Birinchi bosqich (0-1 yosh): Bu davrda bola o'zining ilk tovushlarini chiqaradi, qichqiradi, jilmayadi va o'zini ifodalash uchun ayrim oddiy tovushlarni ishlatadi. Hozirgi bosqichda bola ko'proq nonverbal kommunikatsiya usullaridan foydalanadi, masalan, tananing holati va yuz ifodalari orqali.

Ikkinchi bosqich (1-2 yosh): Bu davrda bolalar birinchi so'zlarini aytishni boshlaydilar. So'z boyligi o'sadi, ammo ular hali gap tuzishni va grammatikani mukammal o'rganmagan bo'ladi. Nutqdagi o'zgarishlar bolalar bilan bog'langan voqealar va atrofdagi odamlar bilan muloqot orqali yuzaga keladi.

Uchinchi bosqich (2-3 yosh): Bolalar oddiy gaplar qurishni boshlaydilar va ko'proq so'zlar o'rgatishga intilishadi. Bu davrda ular "men", "sen", "u" kabi shaxsiy olmoshlar va "yaxshi", "yomon", "katta", "kichik" kabi sifatlarni o'rganadilar. Nutqda mavhum fikrlar va tushunchalar hosil bo'ladi.

To'rtinchi bosqich (3-5 yosh): Bu davrda bolalar grammatik jihatdan to'g'ri va murakkabroq gaplar tuzishni boshlaydilar. Nutq rivojlanishining ushbu bosqichida bolalar o'z fikrlarini boshqalar bilan osonlikcha baham ko'ra boshlaydilar va interaktiv o'yinlar orqali nutqni yanada rivojlantiradilar.

Beshinchi bosqich (5-7 yosh): Bolalar murakkab gaplar va iboralarni ishlatishni boshlaydilar. Ular o'z fikrlarini batafsil ifodalashga, bir nechta fikrni birlashtirishga, savol va javoblarni to'g'ri tuzishga qodir bo'ladilar. Nutq rivojlanishining bu bosqichida bolalar ilmiy atamalar, madaniy iboralar va ijtimoiy rol o'ynashni o'rganadilar.

2. Nutq rivojlanishiga ta'sir qiluvchi omillar: Nutq rivojlanishida bir qancha omillar ta'sir ko'rsatadi:

Oilaviy muhit: Ota-onalar va yaqinlar bilan o'tkazilgan muloqot va interaktsiya bolalar nutqining shakllanishida katta rol o'ynaydi. Maktabgacha yoshda bolalar o'z fikrlarini boshqalar bilan baham ko'rish, so'zlarni o'rganish va ularni to'g'ri ishlatishga o'rganadilar.

Ijtimoiy va madaniy muhit: Maktabgacha yoshda bolalar atrofdagi insonlar bilan muloqotga kirishib, nutqni o'rgatishda samarali o'yinlar va faoliyatlarni amalga oshiradilar. Madaniy va ijtimoiy faktlar nutq rivojlanishiga ta'sir qiladi.

Ta'lim: Maktabgacha ta'lim muassasalarida pedagoglar bolalarga grammatikani va so'z boyligini o'rgatishda muhim rol o'ynaydi. Nutq rivojlanishida o'yin va badiiy asarlar orqali bolalar yangi so'zlar va iboralarni o'rganadilar.

Emotsional rivojlanish: Emotsional holatlar ham bolalar nutqining rivojlanishiga ta'sir qiladi. Ularning o'z his-tuyg'ularini ifodalash va boshqalarning his-tuyg'ularini tushunish qobiliyati nutqning chuqurlashishiga yordam beradi.

3. Nutq rivojlanishida o'yinlarning roli: Nutq rivojlanishida o'yinlarning o'rni beqiyosdir. O'yinlar orqali bolalar tilni o'rganadilar, yangi so'zlar va iboralarni kiritadilar. Raqs, qo'shiqlar, uyinchoqlar va teatr o'yinlari bolalarga o'zlarini so'zlar yordamida ifodalashga yordam beradi. Shu bilan birga, o'yinlar orqali bolalar bir-birlarini tinglashni, savol-javobni amalga oshirishni, ijtimoiy qoidalarni o'rganishni boshlaydilar.

4. Nutq rivojlanishidagi muammolar va ularni bartaraf etish: Ba'zi bolalar nutq rivojlanishida kechikishlarga duch keladilar. Bu kechikishlar genetika, psixologik muammolar, atrof-muhit yoki nutqni rivojlantirishda yetishmasliklar sababli bo'lishi mumkin. Agar bola nutq rivojlanishida kechikish sezilsa, mutaxassislar bilan maslahatlashish va bolaga mos ravishda yordam berish zarur.

5. Nutq rivojlanishini qo'llab-quvvatlash usullari

Ota-onalar va pedagoglarning faol ishtiroki: Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan muntazam muloqot qilish, ularga kitoblar o'qish va savollar berish orqali nutq rivojlanishini qo'llab-quvvatlash mumkin.

Bolalar bilan o'ynash, rasm chizish, qo'shiqlar aytish va hikoyalar eshittirish orqali nutqni rivojlantirish mumkin.

Nutqni rag'batlantiruvchi muhit yaratish: Uyda va maktabda nutqni rivojlantirish uchun ijobiy, rag'batlantiruvchi muhit yaratish zarur. Bolalar nutqning yangi so'zlarini o'rganishga, o'zlarini erkin ifodalashga rag'batlantirilishi kerak.

Bu davrda ular o'z his-tuyg'ularini, fikrlarini va ehtiyojlarini so'z bilan ifodalashni boshlaydilar. Ularning nutq rivojlanishi atrofdagi kattalar, o'qituvchilar va tengdoshlari bilan o'zaro muloqotga asoslanadi. Maktabgacha yoshdagi bolalar o'zlarining so'z boyligini kengaytirish orqali o'z fikrlarini tushunarli ravishda bayon etishga o'rganadilar.

Bolalar maktabgacha yosh davrida o'zlarining shaxsiy "men"larini shakllantirishga qaratilgan yirik ijtimoiy rivojlanish bosqichini bosib o'tadilar. Bu davrda ular boshqa bolalar bilan o'yinlar o'ynash, jamoada ishlash va boshqalar bilan ijtimoiy aloqalar o'rnatishga o'rganadilar. Ijtimoiy muhit bolalar uchun o'rganish va rivojlanishning muhim omilidir.

Ular ijtimoiy qoidalarni o'rganadilar: kimdir boshqalarni hurmat qilishi kerakligini, hamkorlikda ishlash va baham ko'rish zarurligini tushunadilar. Ijtimoiy rivojlanish, shuningdek, bolalar o'zlariga nisbatan ishonchni oshirishda va o'zini jamiyatda to'g'ri tutishda muhim rol o'ynaydi.

Maktabgacha yoshda bolalar o'zlarini tushunishga va o'z shaxsiyatlarini shakllantirishga harakat qiladilar. Ular o'zlarining xulq-atvori va hissiyotlari haqida avvalgi qarorlar va tajribalarga asoslanib, o'zlarini aniqlashga kirishadilar. Ularning o'zligini shakllantirish jarayoni, albatta, ularning o'z xulq-atvorlarini baholashga, ijtimoiy rollarni o'ynashga va o'zini boshqalardan farqlashga yordam beradi.

Shaxsiyatning shakllanishi maktabgacha yosh davrida o'ziga xosdir va unga oilaning, tarbiyaning ta'siri katta. Bolalar o'zlarini boshqalar bilan solishtirish orqali, o'zlarining ahamiyatini va qiymatini tushunishadi. Bu esa ularning o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi.

Maktabgacha yosh davrining psixik rivojlanishida ota-onalarning roli nihoyatda muhimdir. Ota-onalar bolalarga psixologik va emotsional qo'llab-quvvatlashni taqdim etishlari, ularning psixik salomatligini saqlashda va o'zligini tushunishida katta rol o'ynaydilar. Ular bolalariga o'z ehtiyojlarini qondirishga yordam berishlari, ular bilan muloqotda bo'lishlari va o'yinlar orqali o'zlarini rivojlantirishlariga yo'l ochishlari kerak.

Xulosa: Maktabgacha yosh davri bolalar psixikasining shakllanishidagi eng muhim bosqichlardan biridir. Bu davrda bolalar nafaqat jismoniy, balki psixologik, emotsional va ijtimoiy jihatdan ham rivojlanadilar. Ularning kognitiv qobiliyatlari, til rivojlanishi, emotsional holatlari va ijtimoiy munosabatlari o'zaro bog'liq bo'lib, ularning kelajakdagi rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Maktabgacha yosh davridagi psixik rivojlanish bolalar uchun mustahkam asos yaratadi va ularning to'liq shaxsiyatini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Ota-onalar va pedagoglarning bu jarayonda tutgan roli ayniqsa muhimdir, chunki ular bolalarning rivojlanishini qo'llab-quvvatlash, yaxshi sharoitlar yaratish va o'zaro tushunishni ta'minlashga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Azimov, M. (2018). *Maktabgacha yoshdagi bolalar psixologiyasi*. Toshkent: "O'zbekiston" nashriyoti.
2. Hayitov, A., & Davronov, T. (2017). *Bolalar psixologiyasi: Nazariya va amaliyot*. Toshkent: Akademnashr.

3. Vygotsky, L. S. (2004). *Psixologiya va rivojlanish: Bolalar psixologiyasiga oid tadqiqotlar*. Moskva: Pedagogika.
4. Ermakova, N. (2015). *Doshkol'nyi vozrast i ego znachenie dlya psikhicheskogo razvitiya rebenka*. Moskva: "Pedagogika" nashriyoti.
5. Elkonin, D. B. (2001). *Psixologiya doshkol'nogo vozrasta: Kognitivnye i emocional'nye protsessy*. Sankt-Peterburg: RYOL.
6. Qayumov, M. (2019). *Bolalar psixologiyasining asoslari*. Toshkent: Navro'z.
7. Piaget, J. (2001). *The Psychology of the Child*. New York: Basic Books.
8. Brusilovskiy, V. (2017). *Doshkol'nyi vozrast: Sotsial'naya i psikhologicheskaya adaptatsiya*. Sankt-Peterburg: "Izdatel'stvo Sankt-Peterburgskogo Universiteta".
9. Gonzalez, J. (2020). *The Development of Social and Emotional Skills in Early Childhood*. London: Routledge.